

Joanna Szerszunowicz

Białystok

Konotacje intrakulturowych skrzydlatych słów w przekładzie

Słowa kluczowe: skrzydlate słowa, konotacja, kultura, tłumaczenie

Stale połączenia wyrazowe stanowią bogatą i zróżnicowaną grupę jednostek, do których w szerokim ujęciu należą między innymi: kolokacje, idiomy, jednostki pragmatyczne, przysłowia i *skrzydlate słowa*¹. To właśnie ten ostatni typ frazeologizmów jest przedmiotem rozważań przedstawionych w niniejszym artykule. W tej grupie znajdujemy wiele frazeologizmów mających silne osadzenie kulturowe, czyli jednostek obdarzonych dużym potencjałem konotacyjnym.

Celem artykułu jest omówienie konotacji kulturowych skrzydlatych słów w przekładzie. Wśród omawianych połączeń wyrazowych występują związki o zasięgu ponadnarodowym i narodowym. Szczególna uwaga zostanie poświęcona jednostkom, których występowanie ograniczone jest do jednego języka. W perspektywie kontrastywnej są to związki bezekwiwalentne, co sprawia, że następują one trudności w procesie przekładu.

Zagadnienie translacji intrakulturowych skrzydlatych słów zostanie omówione w ujęciu teoretycznym na przykładzie trzech polskich jednostek należących do skrzydlatych słów, mianowicie *Alleluja i do przodu!*, *Nie chcę, ale muszę* i *Polak potrafi*. Analiza omawianego problemu obejmie trzy płaszczyzny: z punktu widzenia translatoryki rozpatrzone zostaną zależności między konotacjami kulturowymi ewokowanymi przez bezekwiwalentne skrzy-

¹ Dyskusyjne jest włączanie do frazeologii złożonych terminów i nazw własnych [Lachur 2004, 223].

dlate słowa a stylistyką tekstu, jego tematyką oraz obecnością lub brakiem stereotypów, do których odwołują się dane związki, w pamięci kolektywnej rodzinnych użytkowników języka docelowego.

1. Skrzydlate słowa i ich konotacje w badaniach naukowych

Skrzydlate słowa, *epea pteroenta*, to stałe połączenia wyrazowe, których pochodzenie jest ustalone: można wskazać ich autora lub tekst, z jakiego pochodzą [Chlebda 2005; Diadechko 2010, 137]. *Słownik terminów literackich* podaje następującą definicję omawianego terminu: „często przytaczane cytaty ze znanych utworów literackich (i szerzej: piśmienniczych), które z czasem weszły do frazeologii języka potocznego, odgrywając w nim rolę aluzyjnych powiedzeń stosowanych w odpowiednich sytuacjach, nierzadko bez wyraźnej świadomości ich pochodzenia” [Głowiński, Kostkiewiczowa, Okopień-Sławińska, Sławiński 1989, 471]. Należy podkreślić, że literatura jest bardzo ważnym źródłem skrzydlatych słów, ale nie jedynym: pochodzą one z wypowiedzi znanych osób, tekstów kultury popularnej, na przykład filmów [Федосов 2007, 331–342], popularnych piosenek czy reklam [Lusińska 2007; Szerszunowicz 2011a]. Jak widać, skrzydlate słowa stanowią zbiór silnie zróżnicowanych jednostek². Nasuwa się więc pytanie, jakie miejsce zajmują one w systemie frazeologicznym.

Wojciech Chlebda zwraca uwagę na fakt, że wśród skrzydlatych słów znajdujemy zarówno wyrazy, jak i kombinacje słów. Pierwsza grupa jest stosunkowo nieliczna – jak podaje badacz – stanowi ona około 10% skrzydlatych słów [Chlebda 2010, 13]. Jeżeli przyjmie się, że frazeologizm to połączenie co najmniej dwóch wyrazów, sytuować ją należy poza zasobem frazeologicznym. Pozostaje problem klasyfikacji właściwych skrzydlatych słów, czyli takich, które należą do wielowyrazowych jednostek języka mających ustabilizowany status w danym języku [*Na tropach reproduktów...* 2010].

W. Chlebda stwierdza³, że „skrzydlate słowa stanowią jedną z podklas frazeologii językowej, zajmując miejsce w szeregu takich innych jej podklas, jak idiomy, przysłowia, terminy złożone, formuły etykietalne, złożone nazwy

² Warto zwrócić uwagę na fakt, że ustalenie autorstwa nie zawsze jest łatwe, a nawet możliwe [Quassdorf 2012].

³ W. Chlebda [2010, 13] przywołuje również stanowiska dwóch innych badaczy: Swiętłana G. Szuleżkowa uważa za korzystne wyodrębnienie osobnej klasy skrzydlatych słów, natomiast Andrzej M. Lewicki wychodzi z założenia, że skrzydlate słowa są podstawą tworzenia frazeologizmów.

własne (w tym tytuły), napisy miejskie, wyrażenia funkcyjne itp.” [Chlebda 2010, 14]. Podobne ujęcie znajdujemy u innych badaczy, którzy włączają skrzydlate słowa do szeroko rozumianej frazeologii⁴.

O ile można dyskutować nad klasyfikacją omawianych jednostek, o tyle bezspornie należy przyjąć, że związki te mają silne osadzenie kulturowe. Ono właśnie jest podstawą wykształcenia konotacji. Jak podaje *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, konotacja „zachodzi wówczas, kiedy formalne i semantyczne właściwości wyrażenia łącznie są interpretowane jako plan wyrażenia (...) przyporządkowany czemuś spoza niego” [*Encyklopedia językoznawstwa...* 1999, 311]. Konotacje odnoszą się do emocjonalnych i asocjacyjnych aspektów danej nazwy [*The Oxford Companion...* 1996, 235].

Należy podkreślić, że mają one duże znaczenie w tekstach literackich: „Kiedy np. Stendhal używa w tekście francuskim wyrazów włoskich, chce dodatkowo przekazać ideę wolności, namiętności i pasji, kojarzonych w świecie przez niego kreowanym z Włochami” [*Encyklopedia językoznawstwa...* 1999, 311]. Warto ponadto nadmienić, że konotacje mogą być indywidualne (na przykład pływanie może jednej osobie kojarzyć się z odpoczynkiem, natomiast u innej może wywoływać lęk przez utonięciem) oraz zbiorowe, tzn. wspólne dla danej grupy (przykładowo, nazwisko danego polityka wywołuje niechęć wśród jego przeciwników) [*The Oxford Companion...* 1996, 235].

Pisząc o konotacjach frazeologizmów, R. Gläser wymienia następujące ich rodzaje: ekspresywne (deprecjonujące, tabu, eufemistyczne, humorystyczne), stylistyczne (kolokwialne, slangowe, formalne, literackie, archaiczne, obce), rejestrowe (astronomiczne, ekonomiczne, prawne, medyczne) [Gläser 2001, 128]. Badaczka koncentruje się na konotacjach językowych, które oznaczane są w opracowaniach leksykograficznych za pomocą kwalifikatorów⁵. Jurij Apresjan podkreśla, że konotacje to elementy pragmatyki, które są odbiciem wyobrażeń kulturowych i tradycji związanych z danym wyrazem [Apresjan 2000, 76]. Ten aspekt konotacji jest istotny w badaniu stałych połączeń wyrazowych [Szerszunowicz 2010a, 317–324], ponieważ fra-

⁴ Przykładowo, Rosamund Moon traktuje skrzydlate słowa jako jeden z podtypów formuł [Moon 1998, 21–22]. Rosemarie Gläser [2001, 128] umieszcza je na peryferiach systemu frazeologicznego. Z kolei Dmitrij Dobrovol'skij i Elisabeth Piirainen [2005, 38–39] nie wyodrębniają skrzydlatych słów jako osobnego rodzaju frazemów. Podobne stanowisko zajmuje Chitra Fernando [1996], która posługuje się terminem *idiom* w odniesieniu do rozmaitych połączeń wyrazowych, w tym również skrzydlatych słów.

⁵ Kwalifikatory są ważnym elementem opisu jednostek leksykalnych. Stanowią one rozbudowaną grupę elementów, wykorzystywanych w zależności i charakteru danego opracowania leksykograficznego [Majdak 2004].

zeologizmy użyte w tekście wywołują u jego odbiorców określone asocjacje kulturowe [Sabban 2007, 590–605; Sabban 2008, 229–241]⁶.

Konotację kulturową definiuje się jako interpretacyjną relację między znakiem językowym i symbolami jakiegokolwiek innego kodu niewerbalnego (stereotypów, prototypów, mitów i in.) [Teliya, Bragina, Oparina, Sandomirskaya 2001, 55–75]. Omawiany rodzaj konotacji jest szczególnie ważny w przypadku idiomów i s frazeologizowanych kolokacji. Niektóre jednostki nabywają konotacji poprzez aluzję do realiów kulturowych [Monteiro-Plantin 2011, 249–275], inne powstają na podstawie konceptów kulturowych.

W językach naturalnych konotacje kulturowe wywoływane są przez liczne związki, którymi są zarówno jednostki występujące w kilku językach, jak połączenia właściwe jednemu językowi. Interesujący materiał stanowią skrzydlate słowa należące do drugiej grupy, czyli frazeologizmy o charakterze intrakulturowym. Przykładowo, w języku polskim występują liczne bezekwiwalentne wyrażenia, zwroty i frazy o dużym potencjale konotacyjnym, na przykład: *Alleluja i do przodu!*, *moherowe berety*, *Polak potrafi*, *gest Kozakiewicza*.

Użycie takich jednostek w tekście przywołuje pewne elementy wiedzy pozajęzykowej, które są częścią językowo-kulturowej świadomości Polaków. Pamięć kolektywna obejmuje różnorodne odniesienia przyporządkowane danemu połączeniu wyrazowemu znane nosicielom języka. Odbiorca tekstu, w którym występują intrakulturowe skrzydlate słowa, dokonuje interpretacji poprzez pryzmat wiedzy kulturowej [Szerszunowicz 2010b]. Proces ten ma charakter indywidualny: liczba i rodzaj skojarzeń, jakie wywoła dana jednostka, zależy od odbiorcy, stanu jego wiedzy i świadomości językowo-kulturowej. Przykładowo, wyrażenie *moherowe berety* odsyła nie tylko do grupy osób reprezentujących określone poglądy, ale też do pewnych wydarzeń, zachowań i atrybutów wyglądu.

2. Skrzydlate słowa w perspektywie międzyjęzykowej i międzykulturowej

W ujęciu kontrastycznym wyróżnia się skrzydlate słowa o charakterze interkulturowym⁷ i intrakulturowym. Do pierwszej grupy należą między in-

⁶ W niniejszym artykule terminy *konotacja*, *asocjacja* i *skojarzenie* traktowane są jako określenia synonimiczne.

⁷ Jednostki interkulturowe to związki występujące w kilku językach, na przykład tych, które tworzą ligę. Należy podkreślić, że występowanie omawianych połączeń nie musi być ograniczone do lig [zob. Maćkiewicz 1992, 159–164; Maćkiewicz 2000, 49–56].

nymi: biblizmy, cytaty z arcydzieł literatury pięknej, wypowiedzi osób znanych na świecie⁸, do drugiej zaś – jednostki pochodzące z literatury narodowej czy zdania polityków, sportowców i innych ludzi znanych w danym kręgu kulturowym. O ile jednostki o charakterze internacjonalnym wykazują z reguły duże podobieństwo treściowo-formalne [zob. Oleśkiewicz 2007, Piirainen 2012], o tyle związki o zasięgu ograniczonym do danego etnikum są w zdecydowanej większości przypadków bezekwiwalentne, tzn. treść przekazywana przez nie jest werbalizowana w postaci frazeologizmów.

Omawiane połączenia wyrazowe stanowią więc grupę połączeń, które mogą przysparzać problemów w procesie tłumaczenia: Anita Naciscione zwraca uwagę na fakt, że przekład jednostek frazeologicznych jest zawsze, niezależnie od rodzaju związku, wyzwaniem dla tłumacza [Naciscione 2001, 200]. Przyjąć należy, że szczególnie trudnym zadaniem jest tłumaczenie skrzydlatych słów silnie osadzonych w kulturze wyjściowej. Z tego powodu istotne jest tworzenie dwu- i wielojęzycznych słowników skrzydlatych słów.

Mimo dużego znaczenia tych opracowań w pracy tłumacza do tej pory powstało ich niewiele – przy okazji warto nadmienić, że znacznie liczniejsze są opracowania jednojęzyczne [Markiewicz, Romanowski 2007; Bralczyk 2006; Laskowska 2004; Spychalska, Hołota 2009; Zimny, Nowak 2009]. Przykładem dwujęzycznego źródła leksykograficznego jest *Czesko-polski słownik słów skrzydlatych* opracowany przez Teresę Zofię Orłóś i Joannę Hornik, zawierający czeskie skrzydlate słowa i ich polskie ekwiwalenty [Orłóś, Hornik 1996]. Należy również wspomnieć *Szkolny słownik aforyzmów angielskich* Piotra Domańskiego, zawierający sto jednostek, wśród których znaczna część może być uznana za skrzydlate słowa [Domański br.]. Z kolei *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów* autorstwa Wojciecha Chlebdy, Walerija M. Mokienki i Swietłany G. Szuleżkowej zawiera rosyjskie jednostki i ich polskie odpowiedniki [Chlebda, Mokijenko, Szuleżkowa 2003].

3. Techniki przekładu skrzydlatych słów

Niewiele skrzydlatych słów ma poświadczenie w ogólnych i frazeologicznych słownikach dwujęzycznych. Jeżeli są one włączone do danego opracowania leksykograficznego, to ograniczają się do związków o charakterze

⁸ Problemom intertekstualności i etymologii idiomatycznych połączeń wyrazowych poświęca się dużo uwagi w badaniach frazeologicznych [zob. Dobrowol'skij, Piirainen 2010, 73].

internacjonalnym, przede wszystkim biblizmów i mitologizmów [Szerszunowicz 2010b, 215–234]. Intrakulturowe skrzydlate słowa, werbalizujące indywidualną treść wyrażoną przez autora za pomocą danych słów [Chlebda 2001, 301], zazwyczaj nie są rejestrowane w opracowaniach dwu- i wielojęzycznych. Brak notacji w źródłach leksykograficznych sprawia, że tłumacz może mieć problemy z przekładem jednostek lakunarnych⁹, czyli takich, które nie mają odpowiedników w języku docelowym.

Wyróżnia się następujące etapy tłumaczenia stałych połączeń wyrazowych: identyfikacja jednostki w języku wyjściowym, analiza znaczenia, tłumaczenie znaczenia, znalezienie ekwiwalentu [Łabno-Fałęcka 1994, 261]. Pierwszy etap często przysparza trudności: zasoby frazeologiczne języków naturalnych są bogate i podlegają zmianom, pojawiają się nowe jednostki, niektóre wychodzą z użycia. Z tego powodu może zdarzyć się, że tłumacz potraktuje stałe połączenie słowne jako luźną kombinację wyrazową.

Do najczęściej używanych technik przekładu należą: zapożyczenie, kalka (z podaniem źródła lub bez), neologizm, neosemantyzm, odpowiednik opisowy, kombinacja niektórych z wymienionych technik [Tarsa 2001, 126]. Pierwsza z nich polega na użyciu związku w jego oryginalnej postaci. Jednostka języka wyjściowego może zostać przekalkowana poprzez wykorzystanie kalki z tekstu języka docelowego lub poprzez stworzenie okazjonalnej kalki. Tłumacz może zdecydować się na użycie nowej kombinacji wyrazowej, tworząc neologizm. Istnieje również możliwość użycia istniejących skrzydlatych słów w nowym znaczeniu korespondującym ze znaczeniem słów języka wyjściowego. Skrzydlate słowa mogą być ponadto tłumaczone w sposób opisowy.

Należy podkreślić, że w niektórych tekstach dodatkowo stosuje się operatory wprowadzające skrzydlate słowa i elementy¹⁰, które przekazują informacje o pochodzeniu danej jednostki, co skutkuje amplifikacją translatu. Obudowa ta ma duże znaczenie, bowiem odbiorca przekładu jest pozbawiony wiedzy kulturowej, którą ma przedstawiciel kultury wyjściowej. Warto podkreślić, że odbiorca tłumaczenia oczekuje w tekście efektu obcości [Lewicki 2002], który Krzysztof Hejwowski nazywa efektem inności [Hejwowski 2004, s. 93], będącego rezultatem różnic kulturowych [zob. Szerszunowicz 2011c]. Jeszcze innym sposobem potraktowania skrzydlatych słów w przekładzie jest ich opuszczenie.

⁹ Problematyka luk językowych analizowana jest w różnych ujęciach [zob. Wipprecht 2005; *Lakunen-Theorie* 2006; Panasiuk 2006].

¹⁰ W badaniach nad frazeologią podejmowano zagadnienia związane z funkcjonowaniem operatorów wprowadzających idiomy [Čermák 2004; Rozumko 2011].

Jak widać, istnieje więc wiele technik, które mogą być wykorzystywane w procesie tłumaczenia skrzydlatych słów. Należy pamiętać, że wybór jednej z nich zależy od kontekstu i jest decyzją danego tłumacza. Maria Krzysztofiak pisząc o przekładzie aforyzmów podkreśla, że „o powodzeniu tłumaczenia aforyzmu decyduje za każdym razem indywidualna koncepcja artystyczna, a nie z góry zaprogramowana, dająca się powielać, strategia translatorska” [Krysztofiak 2011, 181]¹¹. Uwaga ta w równym stopniu dotyczy przekładu wszystkich intrakulturowych skrzydlatych słów.

4. Konotacje skrzydlatych słów w tłumaczeniu: studia przypadków

Jak wcześniej wspomniano, skrzydlate słowa, których zasięg występowania ograniczony jest do jednego języka, to związki osadzone w kulturze danego etnikum. Pochodzenie wielu jednostek znane jest rodzimym użytkownikom języka, co stwarza możliwość aktywacji rozmaitych skojarzeń. Można więc mówić o pewnej wiązce potencjalnych asocjacji, które są przywołane w zależności od tematu wypowiedzi, kontekstu, wiedzy kulturowej nadawcy i odbiorcy oraz innych czynników związanych z procesem komunikacji.

Użycie intrakulturowych skrzydlatych słów jest więc za każdym razem związane z odniesieniami kulturowymi, które tworzą sieć złożonych relacji. Wystąpienie tego rodzaju związków w tekście stanowi wyzwanie dla tłumacza, który – po przeprowadzeniu wieloaspektowej analizy oryginału – musi zdecydować, jak przetłumaczyć jednostkę bezekwiwalentną [Chlebda 2001, 295–302], pamiętając o tym, że w języku wyjściowym jest ona nie tylko nośnikiem znaczenia, ale i konotacji. Należy podkreślić że, konotacje te nie muszą – i często nie są – znane odbiorcy przekładu.

Pisząc na temat omawianego zjawiska, Edward Balcerzan stwierdza: „Mówimy o konotacji mając na myśli znaczenia oraz barwy uczuciowe towarzyszące słowu lub wyrażeniu, kojarzące się z nimi, współoznaczające, przy czym owo współoznaczanie jest wpisane w społeczną konwencję *langage*. Jeżeli czytelnik przekładu nie zna danej konwencji, tłumaczenie dosłowne okaże się pozbawione wskazówek konotacyjnych” [Balcerzan 2011, 144]. W przypadku związków o charakterze intrakulturowym zachodzą redukcje na poziomie konotacji, wynikające z braku wiedzy kulturowej, wspólnej osobom należącym do kultury wyjściowej.

¹¹ Aforyzmy można tłumaczyć za pomocą różnych technik [zob. Krysztofiak, Kaszyński 2004].

Problemy związane z przekładem skrzydlatych słów, których występowanie ograniczone jest do jednego języka, zostaną omówione na wybranych przykładach pochodzących z polskich tekstów współczesnych. Analizie poddano trzy jednostki, mianowicie *Alleluja i do przodu!*, *Nie chcę, ale muszę* i *Polak potrafi*. Związki te zostały wybrane do badania, ponieważ są znane ogółowi Polaków i wywołują u nich liczne asocjacje, co potwierdziły badania ankietowe [Szerszunowicz 2011d].

4.1. Stylistyka a konotacje kulturowe: *Alleluja i do przodu!*

Wśród skrzydlatych słów występują jednostki, które są cytatami z wypowiedzi znanych osób, na przykład polityków, pisarzy czy dziennikarzy. We współczesnej polszczyźnie do podgrupy tej należy fraza *Alleluja i do przodu!*¹², „intencjonalnie żartobliwe zawołanie ukute w pierwszej połowie lat 90. przez ojca Tadeusza Rydzyka, członka zakonu redemptorystów, założyciela Radia Maryja, katolickiej rozgłośni radiowej” [Zimny, Nowak 2009, 12]. Jednostka *Alleluja i do przodu!* to „swoista sentencja wyrażająca pouczenie moralne i zachętę do działania, retorycznie pełniąca też funkcję podsumowującej (streszczającej) argumentację formuły, skrótowo przypominającej i utrwalającej zalecaną przez redemptorystę postawę życiową” [Zimny, Nowak 2009, 12].

Omawiane skrzydlate słowa wywołują określone konotacje stylistyczne: zdanie zbudowane jest z dwóch członów, z których pierwszy, *Alleluja*, pochodzi z języka religii, drugi zaś, *i do przodu*, funkcjonuje w odmianie kolokwialnej. Krótka fraza łączy więc dwie stylistyki, mianowicie podniosłą, właściwą sferze sacrum i potoczną, niską, typową dla codziennego życia. Komponent *Alleluja*, mający w języku hebrajskim znaczenie ‘chwalenie Boga’, wyraża radość i wzywa do chwalenia Pana, natomiast element *do przodu* wskazuje kierunek, który w metaforyce potocznej jest oceniany pozytywnie¹³.

Z językowego punktu widzenia omawiane skrzydlate słowa to przykład hybrydy stylistycznej, powstałej w wyniku zestawienia dwóch niepasujących do siebie członów [Bralczyk 2006, 21]. Z powodu niespójności stylistycznej

¹² Jednostka ta ma wariant w postaci *Alleluja! I do przodu!*

¹³ Wartościowanie dobry – zły w języku potocznym nakłada się na schematy orientacji przestrzennej opartej na odniesieniach do ciała człowieka. Jerzy Bartmiński stwierdza: „dobre jest to, co w górze, z przodu i z prawej strony, złe to, co na dole, z tyłu, z lewej strony – odpowiednio do potrzeb i odczuć normalnego człowieka, który porusza się do przodu, chodzi z głową do góry i posługuje się prawą ręką” [Bartmiński 2001, 125].

konstrukcja ta jest atrakcyjna dla użytkowników języka. Ma ustaloną pozycję w zasobie frazeologii potocznej, czego potwierdzeniem jest obecność modyfikacji omawianego związku.

Dodatkowym walorem omawianych skrzydlatych słów, który wykorzystują użytkownicy języka, są konotacje kulturowe. Fraza *Alleluja i do przodu!* kojarzona jest z autorem powiedzenia – ojcem Tadeuszem Rydzykiem, z Radiem Maryja i poglądami propagowanymi w audycjach nadawanych przez tę radiostację. W perspektywie międzyjęzykowej fraza ukuta przez ojca Tadeusza Rydzyka stanowi lukę: związek ten ma charakter intrakulturowy, powstał w kulturze polskiej i w niej funkcjonuje. Jest nośnikiem konotacji, które są odbierane przez nosicieli kultury polskiej [Szerszunowicz w druku].

W wielu kontekstach jednostka ta pojawia się z informacją o pochodzeniu, co podkreśla jej osadzenie w kulturze polskiej. Przykładowo, w książce *Alleluja i do przodu! Prawda o Radiu Maryja i jego przeciwnikach* skrzydlate słowa podane są ze wskazaniem ich autora: „Jednym z największych atutów Radia Maryja, jednym ze źródeł jego siły jest to, że dodaje nam wszystkim tak wiele otuchy w posępnym czasie zdrad i rozgoryczeń, zgodnie ze słynnym wezwaniem Ojca Dyrektora: *Alleluja i do przodu!*” (cytat z książki, za: „Nasz Dziennik”, 19–21.04.2003). Omawiana sytuacja pozwala na wykorzystanie tłumaczenia dosłownego na język obce, na przykład angielski: *Allelujah and forwards!* Przy zastosowaniu takiej techniki konotacje stylistyczne zostaną częściowo zachowane, kontrast między podniosłym charakterem członu *Alleluja* i kolowialnym zabarwieniem składnika *do przodu* będzie utrzymany, a kulturowe osadzenie jest zasygnalizowane w tekście. Utracona zostaje jednak idiomatyczność frazy, a więc tłumaczona kombinacja wyrazowa pozbawiona została aluzyjności, w konsekwencji nie pełni ona funkcji ludycznej.

Inna sytuacja ma miejsce w przypadku modyfikacji omawianych skrzydlatych słów, które znajdujemy na przykład w następujących nagłówkach prasowych: *Alleluja i do urny* („Gazeta Wyborcza”, 4.10.2000), *Alleluja i do samorządu* („Gazeta Wyborcza” Katowice 6, 2006), *Alleluja i do żłobu!* („Wprost” 31, 2007) [Połowniak-Wawrzonek 2011, 70–73]. Należy podkreślić, że występowanie modyfikacji jest potwierdzeniem wysokiego stopnia stałości tej frazy. W przekładzie trudno bywa zachować konotacje stylistyczne i kulturowe: jednostka zaczyna funkcjonować jak element gry z odbiorcą tekstu, do którego odczytania konieczna jest znajomość nie tylko języka, ale i kultury.

Niektóre użycia wydają się mniej skomplikowane do przetłumaczenia na język obcy, ponieważ konotacje kulturowe są zdominowane przez wa-

lor stylistyczny. W programie telewizji śniadaniowej, w którym pokazywano stroje sylwestrowe, prowadzący Marcin Prokop zakończył, mówiąc *Alleluja!*, na co Dorota Wellman odpowiedziała: *i do przodu*. (TVN, *Dzień dobry TVN*, 29.12.2008). W przekładzie może być wykorzystana substytucja, czyli zastąpienie polskiej frazy jednostką języka docelowego. Przykładowo, angielska jednostka pragmatyczna *Let's go!* daje się łatwo podzielić na dwa człony. Pierwsza z osób wypowiedziałaby *Let's*, druga zaś dokończyła *go*. Należy podkreślić, że w tłumaczeniu dochodzi do utraty tych aluzji, które, pisząc o przekładzie literackim, Anna Bednarczyk nazywa zaawansowanymi konotacjami [Bednarczyk 2008, 65].

4.2. Tematyka tekstu a konotacje kulturowe: *Nie chcę, ale muszę*

Idiolekt Lecha Wałęsy bogaty jest we frazeologizmy, z których wiele to powiedzenia ukute przez polityka lub spopularyzowane przez niego¹⁴. Opracowanie leksykograficzne zatytułowane *Skrzydlate słowa. Wielki słownik cytatów polskich i obcych* Henryka Markiewicza i Andrzeja Romanowskiego zawiera 32 jednostki, których autorem jest Lech Wałęsa [Markiewicz, Romanowski 2007, 434–435; http://pl.wikiquote.org/wiki/Lech_Wałęsa, 1.06.2012]. Wśród nich znajdujemy wiele cytatów, które używane są w polszczyźnie potocznej, na przykład: *Jestem „za”, a nawet „przeciw”*¹⁵, *Punkt widzenia zależy od punktu siedzenia, Stłucz pan termometr, a nie będziesz pan miał gorączki, Sprawa ma plusy dodatnie i plusy ujemne*. Do najpopularniejszych wałęsizmów należy niewątpliwie powiedzenie *Nie chcę, ale muszę*¹⁶, wykorzystywane w różnych kontekstach komunikacyjnych¹⁷.

Jednostka ta, kojarzona przez użytkowników języka z postacią Wałęsy, pojawia się często w tekstach dotyczących polityki [Szerszunowicz 2011e]. Przykładowo, wywiad z Grzegorzem Napieralskim, jednym z kandydatów na prezydenta po tragedii smoleńskiej, nosi tytuł *„Nie chcę, ale muszę” – to nie mój przypadek* [<http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Nie-chce-ale->

¹⁴ Idiolekt Lecha Wałęsy był przedmiotem analiz językoznawczych [Bralczyk 1990, 60–81].

¹⁵ W cytowanym słowniku znajdujemy następującą informację dotyczącą pochodzenia przytoczonej jednostki: „Według Agnieszki Kublik („Gazeta Wyborcza” 1991, nr 227) powiedzenie to wymyślił Mieczysław Wachowski” [Markiewicz, Romanowski 2007, 434].

¹⁶ Słownik Markiewicza i Romanowskiego podaje następującą postać tych słów: „Nie chcę być prezydentem. Będę musiał być prezydentem. Cytowane w wersji: Nie chcę, ale muszę” [Markiewicz, Romanowski 2007, 435].

¹⁷ *Wałęsizm* definiowany jest jako ‘wyraz, wyrażenie, metafora charakterystyczne dla języka Lecha Wałęsy’. [Praktyczny słownik... 2003, 471].

musze-to-nie-moj-przypadek,wid,12306503,wiadomosc.html?ticaid=1e8d8, 1.06.2012].

Aluzyjne wykorzystanie skrzydlatych słów możliwe jest dzięki wykorzystaniu konotacji kulturowych, które jeszcze wyraźniej przywoływane są w następującym stwierdzeniu: *To nie jest tak, że nie chciałem, ale musiałem. Był już pewien polityk, który mówił „nie chcę, ale muszę”. Ja tak nie robię.* Aby prawidłowo zinterpretować tekst, odbiorca musi znać kod kulturowy.

W wielu analogicznych kontekstach możliwe jest dosłowne tłumaczenie jednostki w połączeniu z amplifikacją wewnątrztekstową, pozwalającą na wprowadzenie informacji niezbędnych dla zrozumienia znaczenia oryginału. Przykładowo, fragment *To nie jest tak, że nie chciałem, ale musiałem. Był już pewien polityk, który mówił „nie chcę, ale muszę”. Ja tak nie robię* mógłby mieć postać *It is not that I did not want to, but I had to. There was a politician, Lech Wałęsa, who said „I don't want to, but I have to”. I don't do this.*

Konotacje kulturowe, będące elementem językowej świadomości kolektywnej Polaków, mogą również znaleźć się w przypisach, co ilustruje poniższy przykład:

To nie jest tak, że nie chciałem, ale musiałem. Był już pewien polityk, który mówił „nie chcę, ale muszę”. Ja tak nie robię.

It is not that I did not want to, but I had to. There was a politician who said „I don't want to, but I have to”. I don't do this.*

**The author refers to Lech Wałęsa who is said to have stated „I don't want to, but I have to” when proposed to be the President.*

Należy jednak pamiętać, że dosłowny przekład danej jednostki bezekwiwalentnej, nawet w przypadku niefiguratywnych połączeń, jest zabiegiem ryzykownym, a w połączeniu z wprowadzeniem dodatkowych elementów, stanowi obciążenie dla odbiorcy tekstu docelowego.

Warto dodać, że wałęsizm pojawiają się również w tekstach, których tematyka nie wiąże się z polityką. Te same skrzydlate słowa wykorzystano w zupełnie innym kontekście, mianowicie w nazwie kursów przygotowujących do matury z matematyki organizowanych przez jedną ze szkół w Kielcach. *Matematyka – nie chcę, ale muszę* to „projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach. Działanie 9.2. Podniesienie atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego w oparciu o umowę ze Świętokrzyskim Biurem Rozwoju Regionalnego” [www.kopernik.ekielce.com/projekty/index.html, 27.05.2012.], w którym wzięło udział 72 uczniów z Tech-

nikum Nr 6 w ZSE im. M. Kopernika w Kielcach. Celem projektu było zorganizowanie bezpłatnych zajęć z matematyki przygotowujących do egzaminu maturalnego.

W analizowanym tekście nie wykorzystuje się aluzji do pierwotnego użycia słów, które stanowią część nazwy kursów. Jednostka ta doskonale opisuje sytuację, w jakiej znaleźli się uczniowie. Słowa *Nie chcę, ale muszę* są atrakcyjnym sloganem, przekazującym w zwięzły sposób położenie zdającego matematykę na egzaminie maturalnym, który u rodzimych użytkowników kojarzony jest z postacią Wałęsy. Asocjacja ta nie odgrywa kluczowej roli dla zrozumienia sloganu, więc odpowiednim rozwiązaniem jest dosłowne tłumaczenie: *I don't want to, but I have to*.

4.3. Stereotyp a konotacje kulturowe: *Polak potrafi*

W perspektywie międzyjęzykowej intrakulturowe jednostki stanowią luki, których specyfika uwarunkowana jest nie tylko semantyką, ale i innymi parametrami, na przykład wartościowaniem [Szerszunowicz 2010c, 222–234]. W niektórych przypadkach ma ono złożony charakter i bywa uwarunkowane kontekstowo. Przykładem nacechowanego aksjologicznie związku występującego wyłącznie w polszczyźnie jest fraza *Polak potrafi*.

Omawiane skrzydlate słowa, umieszczone przez Wojciecha Chlebde na liście jednostek tworzących językowy autoportret Polaków [Chlebda 2005, 434], były hasłem, które widniało na budowie stalowni Huty Katowice (1975). Warto dodać, że slogan ten miał pejoratywne nacechowanie. Jerzy Bralczyk interpretuje używanie tego połączenia jako próbę budowania nowego stereotypu, negującego dawny [Bralczyk 2006, 231–233]. Badanie ankietowe przeprowadzone w 2010 roku wykazało [Szerszunowicz 2011d]¹⁸, że przypisanie wartościowania omawianemu związkowi uwarunkowane jest potrzebami nadawcy – to właśnie on zgodnie ze swoją intencją używa tej jednostki jako wartościującej pozytywnie lub negatywnie [Szerszunowicz 2011d].

Podwójne wartościowanie omawianej jednostki jest swoistym odzwierciedleniem ambiwalencji występującej w autostereotypie Polaka, który „sam siebie pozytywnie ocenia w aspekcie cech osobowych psychicznych (odważny, dumny, inteligentny, wykształcony, mądry), krytycznie w aspekcie bytowym (lenistwo, rozrzutność, niesystematyczność)” [Bartmiński 2003, 59–86].

¹⁸ Por. wyniki ankiety ASA'90 przeprowadzonej w ramach realizacji tematu badawczego *Słownictwo aksjologiczne języka polskiego* w Zakładzie Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego UMCS w Lublinie w 1990 r. [Bartmiński, Panasiuk 2001, 388].

Dualizm samooceny Polaków znajduje poświadczenie w konkretnych użyciach jednostki *Polak potrafi*. Przykładowo, pojawiła się jako pierwszy człón tytułów dwóch tekstów: *Polak potrafi – lazik marsjański na pudle* [<http://www.telix.pl/artukul/polak-potrafi-lazik-marsjanski-magma-na-pudle-3,34866.html>, 8.06.2011], *Polak potrafi, czyli absurdy 2009* [<http://www.polskalokalna.pl/news/polak-potrafi-czyli-absurdy-2009,1417846,,2>, 21.05.2011]. Pierwszy z nagłówków, *Polak potrafi – marsjański lazik MAGMA na pudle*, traktujący o grupie polskich studentów-konstruktorów, którzy wygrali prestiżowe zawody, przekazuje ocenę pozytywną. Drugi zaś, *Polak potrafi – absurdy roku 2009*, został użyty jako nośnik negatywnego wartościowania – to tytuł tekstu o polskim pijanym rolniku, który wracając z pola, zaorał drogę pokrytą świeżo położonym asfaltem.

W obu użyciach jednostka ta ma silne konotacje wartościujące, związane z autostereotypem. Dobór odpowiednika zależy więc w dużym stopniu od istnienia stereotypu w kulturze docelowej. Należy pamiętać, że o ile w kulturach sąsiednich etników, na przykład niemieckiej czy rosyjskiej Polak postrzegany jest przez pryzmat wiązki cech stereotypowych [Bokszański 2001], o tyle w wielu kulturach wspólnot językowych zajmujących odległe terytoria, na przykład chińskiej czy japońskiej nie wykształcił się stereotyp Polaka [Morcinek 2008, 15–134]¹⁹. Tłumaczenie dosłowne – w angielska fraza *A Pole can do it* może być odpowiednim ekwiwalentem przekładowym, jeżeli ocena – pozytywna lub negatywna – koresponduje ze stereotypowym obrazem Polaka w tej kulturze.

W przypadku omawianych nagłówków warto rozważyć również wykorzystanie innej techniki, mianowicie opuszczenia. Skłania do tego dwuczłonowość tytułów: drugi człón każdego z nich może zastąpić całość, powstaną wówczas dwa jednoczłonowe nagłówki. W związku z tym, że tytuły *A Mars rover on the box* i *Absurdities of 2009* redukują konotacje, zastosować można strategię kompensacyjną.

5. Wnioski

Skrzydlate słowa to jednostki silnie osadzone w kulturze, wśród których liczne są związki intrakulturowe, stanowiące ważną grupę w perspektywie międzyjęzykowej. Mają one nie tylko – jak większość frazeologizmów – okre-

¹⁹ Wyniki badań ankietowych stanu wiedzy japońskich studentów o Polsce potwierdzają, że kraj i jego mieszkańcy są bardzo słabo znani w Japonii [Watanabe 2011].

ślona wartość kodową, ale też funkcjonują jako nośniki konotacji kulturowych. Przekład związków należących do omawianej grupy stwarza wiele problemów: są to jednostki lakunarne, które nie mają odpowiedników w języku docelowym. Wywołują one u rodzimych użytkowników liczne konotacje, do których utraty dochodzi w translacji.

Intrakulturowe skrzydlate słowa są składnikami wypowiedzi, które tworzą złożone relacje wewnątrz niej i poza nią, poprzez nawiązania do innych tekstów kultury. Ich analiza pozwala na dobranie odpowiedniej techniki przekładowej, która umożliwi jak najwierniejsze oddanie znaczenia danej jednostki. W przypadku związków niefiguratywnych w niektórych kontekstach jest nią przekład dosłowny, zwłaszcza w tych tekstach, które zawierają informacje o autorze.

Należy podkreślić, że konotacje kulturowe mogą być aktywowane w różnym stopniu: od bardzo silnego zorientowania tekstu na omawiane asocjacje do wyeksponowania walorów stylistycznych przy znacznie mniejszym znaczeniu konotacji kulturowych. Najtrudniej tłumaczyć intrakulturowe skrzydlate słowa, które użyte są aluzyjnie, ponieważ do ich interpretacji konieczna jest wiedza językowo-kulturowa. Podsumowując, należy podkreślić, że dobór ekwiwalentu przekładowego jest uwarunkowany kontekstowo, a jego podstawa to wieloaspektowa analiza użycia związku oraz jego tekstowe i pozatekstowe uwikłania.

Literatura

- Apresjan Ju., 2000, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, przekł. Z. Kozłowska, A. Markowski, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Balcerzan E., 2011, *Tłumaczenie jako „wojna światów”*. W *kręgu translologii i komparatystyki*, Poznań.
- Bartmiński J., 2001, *Styl potoczny*, [w:] *Współczesny język polski*, red. tegoż, Lublin, s. 115–134.
- Bartmiński J., Panasiuk J., 2001, *Stereotypy językowe jako składniki językowego obrazu świata*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 371–395.
- Bednarczyk A., 2008, *W poszukiwaniu dominanty translatorskiej*, Warszawa.
- Bokszański Z., 2001, *Stereotypy a kultura*, Wrocław.
- Bragina N., Lubensky S., 2002, *Eponyms as Cultural Key Words and Their Lexicographic Description in English and Russian*, [w:] *Proceedings of the Tenth EURALEX International Congress, EURALEX 2002, Copenhagen, Denmark, August 13–17, 2002*, red. A. Braasch, C. Povlsen, t. I, Denmark, s. 419–427.

- Bralczyk J., 1990, *O języku Wałęsy*, „Teksty Drugie”, nr 4, s. 60–81.
- Bralczyk J., 2006, *Polak potrafi. Przysłowia, hasła i inne polskie zdania osobne*, Warszawa.
- Chlebda W., 2001, *O specyficzności ustalania ekwiwalentów przekładowych*, [w:] *Frazeografia słowiańska. Księga pamiątkowa poświęcona prof. dr hab. Halinie A. Lilicz*, red. M. Balowski, W. Chlebda, Opole, s. 295–302.
- Chlebda W., 2005, *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole.
- Chlebda W., 2010, *Skrzydlate słowa a frazeologia*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibskiego, M. Szczyszek, Poznań, s. 9–20.
- Chlebda W., Mokijenko W. M., Szuleżkova S. G., 2003, *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów*, Łask.
- Čermák F., 2004, *Text introducers of proverbs and other idioms*, [w:] *Phraseologismen als Gegenstand sprach- und kulturwissenschaftlicher Forschung*, red. C. Földes, J. Wirrer, Berlin, s. 27–46.
- Diadechko L., 2010, *Winged words as a nation consolidation factor*, [w:] *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*, red. J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen, s. 137–142.
- Dobrovol'skij D., Piirainen E., 2005, *Figurative Language: Cross-linguistic and Cross-cultural Perspectives*, Amsterdam.
- Dobrovol'skij D., Piirainen E., 2010, *Idioms: Motivation and etymology*, „Yearbook of Phraseology”, nr 1, s. 73–96.
- Domański P., 2012, *Szkolny słownik aforyzmów angielskich*, Warszawa.
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1999, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Федосов О., 2007, *Крылатые слова чешского кино*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy świata przelomu wieków*, red. nauk. W. Chlebda, Opole, s. 331–342.
- Fernando Ch., 1996, *Idioms and Idiomaticity*, Oxford.
- Gläser R., 2001, *The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, red. A. P. Cowie, Oxford, s. 125–143.
- Głowiński M., T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, 1989, *Słownik terminów literackich*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Hejwowski K., 2004, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa.
- Krysztofiak M., 2011, *Translatologiczna teoria i pragmatyka przekładu artystycznego*, Poznań.
- Krysztofiak M., Kaszyński S. H., 2004, *O sposobach tłumaczenia aforyzmów*, [w:] *Werte und Wertungen. Sprach-, literatur- und kulturwissenschaftliche Skizzen und Stellungnahmen. Festschrift für Eugeniusz Tomiczek*, red. I. Bartoszewicz, M. Hałub, A. Jurasz, Wrocław, s. 382–389.

- Lachur Cz., 2004, *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Opole.
- Lakunen-Theorie. *Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, 2006, red. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin.
- Laskowska A., 2004, *Słówka historyczne, czyli III Rzeczpospolita w cytatach*, Warszawa.
- Lewicki R., 2002, *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin.
- Lusińska A., 2007, *Reklama a frazeologia. Teksty reklamowe jako źródło nowych frazeologizmów*, Toruń.
- Maćkiewicz J., 1992, *Nowe ligi językowe, czyli o obszarach występowania internacjonalizmów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze”, nr 16, s. 159–164.
- Maćkiewicz J., 2000, *Czy Polska jest częścią Europy? Polszczyzna w europejskiej lidze językowej*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia*, „Język a komunikacja” 1, red. G. Szpila, Kraków, s. 49–56.
- Majdak M., 2004, *Kwalifikatory jako narzędzie opisu słowa w największych powojennych słownikach języka polskiego*, „Prace Filologiczne”, t. XLIX, s. 283–316.
- Markiewicz H., Romanowski A., 2007, *Skrzydlate słowa. Wielki słownik cytatów polskich i obcych*, Kraków.
- Matematyka – nie chcę, ale muszę*. www.kopernik.ekielce.com/projekty/index.html. [27.05.2012].
- Monteiro-Plantin R. S., 2011, *Gastronomismos linguísticos: um olhar sobre fraseologia e cultura*, [w:] *Uma (re)visão da teoria e da pesquisa fraseológicas*, red. M. L. Ortiz Alvarez, E. Huelva Unternbäumen, Campinas, s. 249–275.
- Moon R., 1998, *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach*, Oxford.
- Morcinek B., 2008, *Sarmata w oczach Samuraja – kilka słów o stereotypie Polaka w Japonii i autostereotypie Japończyka*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1, s. 115–134.
- Na tropach reproductów. W poszukiwaniu wielowyrzawowych jednostek języka*, 2010, red. nauk. W. Chlebda, Opole.
- Naciscione A., 2001, *Phraseological Units in Discourse: Towards Applied Linguistics*, Riga.
- „Nie chcę, ale muszę” – to nie mój przypadek, „Wiadomości”, 26.05.2010, [online], <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Nie-chce-ale-musze-to-nie-moj-przypadek,wid,12306503,wiadomosc.html?ticaid=1e8d8>, [1.06.2012].
- Oleśkiewicz A., 2007, *Europa języków. Związki frazeologiczne o proveniencji biblijnej i antycznej w europejskiej wspólnocie słownikowej*, Kraków.
- Orłoś T. Z., Hornik J., 1996, *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*, Kraków.
- Panasiuk I., 2006, *Kulturelle Aspekte der Übersetzung. Anwendung des ethnopsycholinguistischen Lakunen-Modells auf die Analyse und Übersetzung literarischer Texte*, Berlin.

- Piirainen E., 2012, *Widespread Idioms in Europe and Beyond: Toward a Lexicon of Common Figurative Units*, New York – Berlin.
- Polak potrafi, czyli absurdy 2009. <http://www.polskalokalna.pl/news/polak-potrafi-czyli-absurdy-2009,1417846,,2>. [21.05.2011].
- Polak potrafi – lazik marsjański na pudle, [online], <http://www.telix.pl/arttykul/polak-potrafi-lazik-marsjanski-magma-na-pudle-3,34866.html>, [8.06.2011].
- Połowniak-Wawrzonek D., 2011, *Frazeologizm Alleluja i do przodu oraz jego modyfikacje we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 68–74.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, 2003, red. H. Zgólkowa, t. 44, Poznań.
- Quassdorf S., 2012, *Quotations or Anonymous Phrasemes – That is the Question!*, [w:] *Phraseology and Discourse: Cross Linguistic and Corpus-based Approaches*, red. A. Pamies, J. M. Pazos Bretaña, L. Luque Nadal, Baltmannsweiler, s. 399–409.
- Rodgers L., 2006, *Beyond Butterscotch. The Place of Cultural Knowledge in the Bilingual Dictionary*, [w:] *Proceedings XII EURALEX International Congress. Congresso Lessicografia. Atti*, red. E. Corino, C. Onesti, C. Marelllo, Alessandria, s. 567–573.
- Rozumko A., 2011, *Proverb Introducers in a Cross-Linguistic and Cross-Cultural Perspective. A contrastive study of English and Polish tags used to introduce proverbs*, [w:] *Research on Phraseology in Europe and Asia: Focal Issues of Phraseological Studies*, „Intercontinental Dialogue on Phraseology”, t. 1, red. J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, K. Yagi, T. Kanzaki, Białystok, s. 315–330.
- Sabban A., 2007, *Culture-boundness and problems of cross-cultural phraseology*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, t. 1, red. H. Burger, Berlin – New York, s. 590–605.
- Sabban A., 2008, *Critical observations on the culture-boundness of phraseology*, [w:] *Phraseology. An interdisciplinary perspective*, red. S. Granger, F. Meunier, Amsterdam/Philadelphia, s. 229–241.
- Spychalska M., Hołota M., 2009, *Słownik sloganów reklamowych*, Warszawa.
- Szerszunowicz J., 2010a, *On cultural connotations of idioms expressing language users' collective memory in a comparative perspective. A case study: gest Kozakiewicza*, [w:] *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008*, red. J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen, s. 317–324.
- Szerszunowicz J., 2010b, *On the Translation of Culture-Bound Phraseological Units*, [w:] *Phraseology, Corpus Linguistics and Lexicography. Papers from Phraseology in Japan 2009*, red. K. Yagi, T. Kanzaki, Nishinomiya, s. 215–234.
- Szerszunowicz J., 2010c, *Evaluation in culture-bound proverbs and proverbial expressions as a translation problem*, [w:] *3º Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios. 3rd Interdisciplinary Colloquium on Proverbs. Actas ICP09 Proceedings*, red. R. J. B. Soares, O. Lauhakangas, Tavira, s. 222–234.

- Szerszunowicz J., 2011a, *On selected source domains of onomastic phraseology in a cross-linguistic perspective*, [w:] *Linguo-Cultural Motivation and Phraseological Motivation*, red. A. Pamies, D. Dobrovolskij, Baltmannsweiler, s. 86–87.
- Szerszunowicz J., 2011b, *The cultural component in bilingual dictionaries of phraseological units*, [w:] *ASIALEX2011 Proceedings LEXICOGRAPHY: Theoretical and Practical Perspectives. Papers Submitted to the Seventh ASIALEX Biennial International Conference, Kyoto Terrsa, Kyoto Japan, August 22–24, 2011*, red. K. Akasu, S. Uchida, Tokyo 2011, s. 628–637.
- Szerszunowicz J., 2011c, *Признаки культурной специфики в польской фразеологии*, [w:] *Езиковедски изследвания в чест на проф. Сийка Спасова-Михайлова. Linguistic Studies in Honour Of Prof. Siyka Spasova-Mihaylova*, red. С. Калдева-Захарева, Р. Захарева, София 2011, s. 354–376.
- Szerszunowicz J., 2011d, *The autostereotype reflected in phraseological units as a translation problem. “Polak potrafi”: a case study*. Referat wygłoszony na Colloque international de Parémiologie: *Tous les chemins mènent à Paris Diderot*, 30.06.2011.
- Szerszunowicz J., 2011e, *On intracultural “winged words” and their translation equivalents (based on Lech Wałęsa’s words)*, [w:] *Linguo-Cultural Motivation and Phraseological Motivation*, red. A. Pamies, D. Dobrovolskij, Baltmannsweiler, s. 381–391.
- Szerszunowicz J., *Cultural connotations of winged words in a translation perspective. “Alleluja i do przodu”: a case study of a phraseological lacuna*, w druku.
- Tarsa J., 2001, *Problematyka przekładu skrzydlatych słów*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas*, t. V, red. M. Aleksiejenko, Szczecin, s. 124–128.
- Teliya V., Bragina N., Oparina E., Sandomirskaya I., 2001, *Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the Representation of a Collective Mentality*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis...*, *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, red. A. P. Cowie, Oxford, s. 55–75.
- Tomaszczyk J., 1984, *The Culture-Bound Element in Bilingual Dictionaries*, [w:] *LEXeter’83. Papers from the International Conference on Lexicography in Exter, 9–12 September 1983*, Tübingen, s. 289–297.
- L. Wałęsa – *Wikycytaty*, [online], <http://pl.wikiquote.org/wiki/Lech-Wałęsa>, [1.06.2012].
- Watanabe K., 2011, *Polska w oczach japońskich studentów*, [w:] *Świat z papieru i stali – okruchy Japonii*, praca zbiorowa pod red. M. Taniguchi, A. Watanuki, Warszawa, s. 85–89.
- Wipprecht C., 2005, *The concept of ‘field’ and ‘gap’*, Norderstedt.
- Zimny R., Nowak P., 2009, *Słownik polszczyzny politycznej po roku 1989*, Warszawa.

CONNOTATIONS OF WINGED WORDS IN TRANSLATION

SUMMARY

Winged words are combinations of lexical items which can be attributed to a given source. There are two main types of such word combinations: intercultural units, found in a number of languages, and intracultural ones, i.e. the units which are language-specific and are not present in other languages. The focal issue of the paper is the translation of intracultural winged words. Such items are bound to pose a number of problems in the process of translation. First of all, they belong to so-called phraseological lacunae; second, many of them are due to the cultural connotations which they evoke in the native users of a given source language. Therefore, there are no equivalents in the target language. Moreover, many units are not included in bilingual lexicographic works. As a consequence, the translator has to decide on a technique to deal with intracultural winged words. In order to do so, a multiaspectual analysis of a given occurrence of intracultural units has to be conducted to interpret the intratextual and extratextual factors. The analysis is necessary to determine the parameters important for choosing the most adequate technique. Selected case studies of Polish phraseological units are discussed to shed light on the complex phenomenon.

Joanna Szerszunowicz e-mail: joannaszersz@gmail.com